

καὶ ζωῆς, ὅπως βλέπομεν εἰς τὰς κατόπιν νεωτέρας φιλοσοφικὰς, ἠθικὰς καὶ αἰσθητικὰς θεωρίας.

Μόλα ταῦτα ὅμως εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀναγνωρίσωμεν ὅτι ὁ Κάντιος διὰ τῆς κριτικῆς αὐτοῦ φιλοσοφίας ἔσωσε τὴν ἐπιστήμην ἀπαλλάξας αὐτὴν ἀπὸ τὰς ἐμπειρικὰς καὶ πρακτικὰς τάσεις καὶ ἀπὸ τὸν ἄκρατον καὶ μεταφυσικὸν ψυχολογισμὸν τῆς ἐποχῆς του, καθορίσας τὰ ὅρια τῆς φιλοσοφίας, τῆς ψυχολογίας καὶ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν.

γ. Ὡς ὁπαδοὶ καὶ οἱ ἀντίθετοι τοῦ Καντίου ἐν ἄρξει πρὸς τὴν ψυχολογίαν.

Ἐκ τῶν ὁπαδῶν τοῦ Καντίου ὁ Reinhold (1789 Versuch einer theorie des menschlichen Vorstellungsvermögens) ἀναχωρῶν ἀπὸ τῆς ἰδέας ὅτι ὁ Κάντιος κατὰ τὴν κριτικὴν τῆς διανοήσεως στηρίζεται εἰς τὴν ἐγνωίαν τῆς παραστάσεως, ἐπιχειρεῖ νὰ καθορίσῃ σαφέστερον τὸ φαινόμενον τῆς παραστάσεως, υποθέτων ὅτι διὰ τούτου θὰ ἔλκε καὶ τὸ πρόβλημα τῆς συνειδήσεως. Οὗτω δὲ σχηματίζεται νέα σειρά ἐννοιῶν σπουδαίαν ὅπωςδήποτε σημασίαν ἔχουσῶν διὰ τὴν ψυχολογίαν. Κύριον σημεῖον τῆς ἐρεῦνης τοῦ Reinhold ἀποτελεῖ ἡ θεμελιώδης βῆσις τῆς συνειδήσεως. Ἐν ταύτῃ, κατὰ τὸν Reinhold, ἔχομεν ἓν ὑποκείμενον, ἓν ἀντικείμενον καὶ μεταξὺ τούτων τὴν ἐνέργειαν τοῦ σχηματίζειν παραστάσεις. Μὲ τὰ παριστανόμενα ἀντικείμενα καὶ μὲ τὸ παριστᾶνον ὑποκείμενον, ὡς ἀπλῶν ἐξωτερικῶν προὑποθέσεων τῆς δυνάμεως τοῦ παριστάνειν δὲν ἔχει νὰ ἀσχοληθῇ ἡ ψυχολογία, διότι ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν παράστασιν, δηλαδὴ δι' ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἐκδηλοῦται ἐν τῇ συνειδήσει ἡμῶν ὡς ἄμεσος ἐπίδρασις τοῦ αἰσθάνεσθαι, ἐποπτεῖν, κατιανοεῖν καὶ διανοεῖσθαι. Ἐπειδὴ ὅμως εἰς τὸ περιεχόμενον ἐκίστης παραστάσεως ἐνυπάρχει ἡ σχέση πρὸς ἀντικείμενόν τι, ὅσον καὶ πρὸς ἓν ἐγώ, ἐπειδὴ εἶναι ἀνάγκη νὰ εἶναι ἐνσυνείδητός τις ἀντικείμενον τινός, ἐφ' ὅσον γίνεται λόγος περὶ συνειδήσεως, κατ' ἀνάγκην τὸ τε παριστᾶνον ὑποκείμενον καὶ τὸ παριστανόμενον ἀντικείμενον λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν κατὰ τὴν ἐνσυνείδητον παράστασιν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ παράστασις ἐμφανίζεται ἀφ' ἑνὸς μὲν ὡς περιεχόμενον ἀναφερόμενον εἰς τὰ ἀντικείμενα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὡς τύπος καὶ εἶδος ἀναφερόμενος εἰς τὸ ὑποκείμενον. Ἄν ὅμως ἀντὶ περιεχομένου ἐξ ἀντικειμένων λάβωμεν αὐτὸ τὸ ὑποκείμενον ὡς περιεχόμενον παραστάσεως, τότε περιεχόμενον καὶ εἶδος αὐτῆς συμπίπτουσιν εἰς τὸ ὑποκείμενον ὡς πρὸς παριστᾶνον καὶ παριστανόμενον. Ἡ τοιαύτη δ' ὑποκειμενικὴ παράστασις εἶναι ἡ σαφὴς συνείδησις, ἧται ἡ αὐτοσυνει-

δησία, ἡ ὁποία σχετιζομένη πρὸς ἐξωτερικὰς ἐπιδράσεις σχηματίζει ἔννοιαν καὶ παραστάσεις ἀντικειμένων μὲ βάσιν τὴν αὐτοσυνειδησίαν, καὶ αὐτοπαράστασιν ἢ παράστασιν τῆς παριστανούσης συνειδήσεως. Οὕτω προέρχεται ἡ κεντρικὴ ἔννοια τῆς κατόπιν ἰδεαλιστικῆς φιλοσοφίας, ὅτι τὸ «πνεῦμα σύννοιδε ἑαυτὸ» καὶ διασαφηνίζεται ἡ περὶ προσλήψεως καὶ ἀφομοιώσεως θεωρία τοῦ Leibniz. Ἡ σχέση ὅμως καὶ ἀναφορὰ αὕτη τῶν παραστάσεων εἰς τὸ ὑποκείμενον καὶ τὸ ἀντικείμενον φέρει εἰς διαφόρους ὑποδιαρέσεις καὶ ἔννοιαν τῶν ψυχικῶν φαινομένων καθαρῶς ταυτολογικὰς καὶ μάλιστα εἰς τρόπον ὥστε νὰ καθίσταται σαφὴς τις ἔννοια καὶ ἑρμηνεῖα ἀδύνατος. Ἐξ ἄλλου τὸ ἐνδιαφέρον συγκεντρούμενον εἰς τὴν λειτουργίαν τῆς συνειδήσεως συντελεῖ εἰς τὴν παραμέλησιν τῶν ἄλλων ψυχικῶν φαινομένων.

Ἡ τοιαύτη ἐπίδρασις τῆς Καντιακῆς φιλοσοφίας ἐπὶ τῆς μετ' αὐτὸν ψυχολογίας χωρεῖ περαιτέρω καὶ εἰς τὸ ζήτημα τῆς συνδέσεως τῶν παραστάσεων. Ὁ Maass (Versuch über die Einbildungskraft 1792) λέγει ὅτι «πᾶσα παράστασις θὰ παρέμενεν ἀπομεμονωνομένη καὶ ἀνευ σημασίας ἐν τῇ ψυχῇ, ἂν ἡ συνειδήσις δὲν ἦτο τρίτον τι, διάφορον ἀπλῆς παραστάσεως, διὰ τοῦ ὁποίου αἱ παραστάσεις συνδέονται καὶ συγκροτοῦνται». Ὡστε πλὴν τοῦ περιεχομένου, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον φέρει εἰς φῶς παράστασιν τινα, εἶναι ἡ συνδετικὴ δύναμις. Αὕτη ὅμως ὡς συμπίπτουσα πρὸς τὰς ἐξωθεν ἐντυπώσεις δὲν εἶναι ἡ διανοητικὴ δύναμις κατὰ Κάντιον, ἐπομένως δὲν φέρει τὸν χαρακτήρα ἀνεξαρτησίας ἐξ ἐμπειρίας (transcendental). Ὅπως δ' ὁ Maass, οὕτω καὶ ὁ C. Schmisd ἐπὶ τῇ βάσει παρομοίων θεωριῶν ἑρμηνεύει τὴν σύνθεσιν καὶ ἀνάπλασιν τῶν παραστάσεων, ἐπιμένων εἰς τὴν λειτουργίαν τριῶν βασικῶν ψυχικῶν δυνάμεων (Vermögen) ἧτοι διανοεῖσθαι, συναισθάνεσθαι καὶ βούλεσθαι ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν ὅμως μιᾶς γενικῆς δυνάμεως ἢ θεμελιώδους τοιαύτης, τῆς δυνάμεως τῶν παραστάσεων.

Ἡ τοιαύτη δυναμικὴ ψυχολογία καὶ αἱ περὶ παραστάσεων θεωρίαι ἀναφαίνονται καὶ εἰς τὸν «Αἰνεσίδημον» τοῦ G. E. Schulze (1792), ὅστις ἐπιχειρεῖ νὰ καταστήσῃ σαφεστέραν τὴν ἔννοιαν δυνάμεως, ἀπαλλάσσων αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἐπιδράσεως τῆς ἐξ ἀποτελεσμάτων κρίσεως περὶ τῆς αἰτίας. «Πράγματι», λέγει, «πᾶσα ἐκδήλωσις τῆς πνευματικῆς ζωῆς συνίσταται ἐκ Γνωστικοῦ, Συναισθητικοῦ καὶ ἐπιθυμητικοῦ ἢ Βουλευτικοῦ, ἐξ ὧν ἄλλοτε μὲν τὸ ἐν, ἄλλοτε δὲ τὸ ἄλλο προεξάρχουσιν». Ἡ σύνθεσις αὕτη κατὰ τὴν ἐκδήλωσιν τοῦ πνευματικοῦ βίου, ἀποτελεῖ

χαρακτηριστικὴν ιδιότητα τῆς ψυχικῆς ζωῆς μὴ δυναμένην νὰ συγκριθῆ ἢ μὴτε πρὸς τὰς συνεπιδρώσας φυσικὰς δυνάμεις, μὴτε διὰ ἀναφορὰς εἰς τὴν σύνθεσιν τῶν γεγονότων τοῦ βίου νὰ ἐρμηνευθῆ. Μᾶλλον δι' ἀκριβοῦς παρατηρήσεως τῶν γεγονότων τοῦ ψυχικοῦ βίου εἶναι δυνατόν νὰ κατανοηθῆ. Ἐπομένως ἡ ψυχολογία κατὰ τὸν Schueze πρέπει νὰ στραφῆ πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν λεγομένην ἐμπειρίαν. Αἱ κριτικαὶ θεωρίαι τοῦ Καντίου περὶ προσλήψεως καὶ αὐτενεργικῆς ἀναπαγωγῆς τῆς ψυχῆς δὲν παρουσιάζουσι πλήρη τὴν ἀλήθειαν διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν φέρουσι εἰς τὴν ψυχὴν ἔξωθεν ἐπιδρώσεις, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀναγνωρίζουσι διανοητικὴν αὐτενεργεῖαν. Ἡ παρακολούθησις τῶν κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἐμπειρίαν μόνῃ ὁδηγεῖ πρὸς τὴν ἀληθῆ σκέσιν τῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ τῶν ψυχικῶν φαινομένων καὶ πρὸς τὸν σχηματισμὸν πραγματικῆς τοῦ Ἐγὼ ἐννοίας, ἣν ὁ Κάντιος δι' ἀφαιρέσεως ἐκ τοῦ σχηματίζοντος τὴν ἐμπειρίαν ἀπλῶς παράγει.

Ὁὗτω βαθμῆδόν ἢ μετὰ Κάντιον φιλοσοφία κυριατεῖται τοῦ ἄκρου νοολογισμοῦ καὶ στρέφεται πρὸς τὴν ψυχολογίαν ὡς πρὸς βασικὴν ἐπιστήμην. Μετὰ τὴν κριτικὴν φιλοσοφίαν τοῦ Καντίου, αἱ ψυχολογικαὶ θεωρίαι λαμβάνουσι ἄλλας καὶ ποικίλας κατευθύνσεις. Ὁ λεγόμενος ἰδεαλισμὸς διὰ τοῦ Fichte, τοῦ Schelling, Hegel κλπ. ἀπαρνεῖται ἐπίσης εἰς τὴν ψυχολογίαν ἐπιστημονικὴν ὄντοτητα καὶ ἐνῶ νέους ὀρίζοντας καὶ προσανατολισμοὺς τῆς πνευματικῆς ζωῆς προσκαθεῖ νὰ παρουσιάσῃ, ἀναπτύσσει λεληθιότως ἑτέριαν ψυχολογίαν μὴ βασιζομένην εἰς τὸν ἀτομικὸν βίον καὶ τὴν ἀτομικὴν συνείδησιν ἀλλ' εἰς τὴν γενικὴν τῆς ζωῆς ἐκδήλωσιν ὑπὸ τὴν ἐννοίαν τοῦ «Ἐγὼ» (Fichte), φύσεως (Schelling), πνεύματος (Hegel), βουλήσεως (Schopenhauer), ἢ τοῦ συναισθήματος (Schleiermacher). Ὁ ἰδεαλιστικὸς μονισμὸς φέρει εἰς τὴν ἐννοίαν τοῦ γενικοῦ λαϊκοῦ πνεύματος (Volksgeist) τοῦ v. Humboldt καὶ τέλος εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ψυχολογίας διὰ τοῦ Herbart καὶ τοῦ Benckeke στηριχθέντων ἐπίσης εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Καντίου.

ΜΕΡΟΣ Ε΄.

Η ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΩΝ ΤΟΥ 19^{ΟΥ} ΑΙΩΝΟΣ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΤΟΥ W. WUNDT

29. Γενικός χαρακτήρ τῶν κατευθύνσεων τῆς ψυχολογίας μετὰ Κάντιον.

α'. Ἡ μετὰ Κάντιον ἰδεαλιστικὴ φιλοσοφία.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Καντίου διὰ τῆς κριτικῆς αὐτῆς μεθόδου προσπαθήσασα νὰ ἄρῃ τὰς ἀντιθέσεις τῶν πρὸ αὐτῆς μεταφυσικῶν, ὑλιστικῶν καὶ ἐμπειρικῶν θεωριῶν καὶ νὰ καταπολεμήσῃ τὰς κενὰς μεταφυσικὰς ἢ ἐμπειρικὰς ὑποθέσεις, ἔφερε τὴν ἐπιστήμην εἰς ἀκριβολόγον ἔρευναν τῆς ὑπαρχούσης πραγματικότητος κατὰ τὰς σχέσεις αὐτῆς μετὰ τὴν ζῶην, φύσεως καὶ λειτουργίας συνειδήσεως. Ἢδη οὐδεμία γνῶσις ἄνευ ἀποδείξεως καὶ ἀναφορᾶς εἰς τοὺς νόμους τῆς διανοήσεως δύναται νὰ θεωρηθῇ ἐπιστημονικὴ καὶ ἀναμφισβήτητος, οὐδεμία δ' ἐπιστημονικὴ μέθοδος ἐφαρμόζεται εἰ μὴ εἴη ἐκείνη ἣν ἔχει σχέσηιν πρὸς τὴν μαθηματικὴν ἀκρίβειαν, μέτρησιν καὶ ἀπόδειξιν ἢ τὰ λογικὰ ἀξιώματα. Ὁ ἔλεγχος τῶν ἰδίων πνευματικῶν δυνάμεων τῶν δυναμένων νὰ διατεθῶσι διὰ τὴν εὕρεσιν τῆς πραγματικῆς ἀληθείας, ἀποτελῶν τὴν ἀφετηρίαν πάσης ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης, στηρίζεται εἰς τὴν ἀπόρριψιν μὲν πάσης ἀπλῆς ἐμπειρίας καὶ δοξασίας, εἰς τὴν καταπολέμησιν δὲ πάσης ἀσχετοῦ πρὸς τὴν συμβαίνουσαν πραγματικότητα μεταφυσικῆς ὑποθέσεως. Ἐπειδὴ δ' ἡ συμβαίνουσα πραγματικότης ἐκδηλοῦται, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐν τῇ λειτουργίᾳ συνειδήσεως καὶ τῇ διανοητικῇ ἐπεξεργασίᾳ τῶν ἐξ αἰσθημά-

των, έντυπώσεων και έμπειρίας έν γενει γνώσεων και δοξασιών, άφ' έτέρου δ' έν ταίς σχέσεσι και άλληλεπιδράσεσι των άντικειμένων έν τή φύσει και των καταστάσεων έν τή κοινωνική ζωή, διά τουτο εις τὰ δύο ταύτα σημεία προορξεται να έμβαθύνη ή επιστήμη. Η έμβάθυνσις όμως ταύτης εις τὰ κατά τήν λειτουργίαν συνειδήσεως και διανοήσεως και εις τὰ έν τή φύσει και τή κοινωνική ζωή συμβαίνοντα, φέρει άμέσως εις τήν παραδοχήν διά της άλληλεξαρτήσεως και της άλληλεπιδράσεως των όντων ότι ή πραγματικότητα υπό τήν γενικήν αύτης μορφήν είναι μια και άπόλυτος έκδηλουμένη διαφοροτρόπος έν τή φύσει, τή ζωή και έν τή λειτουργία συνειδήσεως. Έκ ταύτης της μίας και άπολύτως εις τας πάσης φύσεως λειτουργίας και εις τὰ φαινόμενα ύπαρχούσης πραγματικότητας παράγονται ήδη ή φύσις, ή κοινωνική ζωή και ή άτομική συνειδησις.

Ένεκα της τουαύτης τροπής της φιλοσοφίας διά του Καντίου έχομεν, άφ' ενός μόν τήν άπολύτου μορφής καθηκοντολογίαν αύτου, άφ' έτέρου δέ τόν άπολυτισμόν της μετ' αύτόν φιλοσοφίας, όστις διά των φιλοσοφικών θεωριών των ιδεαλιστών φιλοσόφων Fichte, Schelling, Hegel κλπ. υποβάλλει τὰ πάντα εις έν τι άπόλυτον, τὸ όποιον δέν θεωρεί μόν ούσίαν ός ή πρό του Καντίου φιλοσοφία, παραδέχεται όμως αύτό ός ένότητα ενεργειών. Τὸ ε γ ώ υπό τήν γενικωτάτην αύτου μορφήν και υπό τήν ιδιότητα της αυτοσυνειδησίας, ός ένιαία ενεργεια, άπόλυτος και αιτία έαυτής, κατά τόν Fichte, περιλαμβάνει διά των άπειρων ενεργειών και σχέσεων τὸ σύμπαν και άποτελεῖ αιτίαν πάσης δήποτε έκδηλώσεως και λειτουργίας ή ενεργείας έν τή φύσει και έν τή ζωή. Η φύσις, κατά τόν Schelling και τὸ άπολύτως υπάρχον και επικρατοῦν Πνεῦμα κατά τόν Hegel, είναι ή αληθής πραγματικότης και τὸ όντως όν, ή αιτία έαυτοῦ και πάντων των άλλων. Δέν ύφίσταται διάκρισις μεταξὺ φύσεως και ζωής ή μεταξὺ ύλης και πνεύματος. Πανταχοῦ ύπάρχει Έγώ και ή άρνητική αύτου ύμεις τὸ όχι Έγώ, πανταχοῦ έν πνεῦμα άπολύτως επικρατεῖ, πανταχοῦ ή αυτὴ φύσις παρατηρεῖται. «ΕΙ να ι δ ε φύ σ ις», κατά τόν Schelling, «τὸ δρα τὸν πνεῦμα, όπως και πνεῦμα δέν είναι άλλο τι ειμή ή άόρατος φύσις.» Κατ' αύτόν τόν τρόπον ή μορφώσασα τήν περί «όντος και άντικειμένου καθ' έαυτὸ» (Ding an sich) θεωρίαν φιλοσοφία του Καντίου, συντελέσεν εις τήν ανάπτυξιν των κατόπιν αύτης φιλοσοφικών θεωριών περί ένιαίας τινός και άπολύτου αρχής και βάσεως των όντων, των φαινομένων και των λειτουργιών. Ἀλλά πλὴν της φιλοσοφίας του Καντίου, ή όποία δέν δύναται παρά

νά θεωρηθῆ ὡς τροπή τις καὶ συνέχεια ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς ἐν γένει πνευματικῆς ζωῆς, καὶ αἱ λοιπαὶ κατευθύνσεις τῶν ἄλλων ἐκδηλώσεων τοῦ πνευματικοῦ βίου, συνέτρεξαν εἰς τὴν ἀναζήτησιν μιᾶς ἐνιαίας ἀρχῆς συνεχούσης τὰ πάντα καὶ αἰτίας τῶν πάντων. Αἱ περὶ φύσεως ἀντιλήψεις κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος καὶ αἱ τάσεις πρὸς ἐπάνοδον εἰς αὐτὴν (Rousseau, αἱ περὶ ἠθικῆς θεωρίαι καὶ ὁ ῥομαντισμὸς ἔφερον εἰς τὴν ἀναζήτησιν τῆς μιᾶς καὶ ἐνιαίας ἀρχῆς ὄχι εἰς τὰς ὑποθέσεις, ἀλλ' εἰς τὴν ὑπάρχουσαν ἀντικειμενικῶς πραγματικότητά, τὴν συνισταμένην ἐκ τῶν παντὸς εἶδους ἐνεργειῶν καὶ λειτουργιῶν. Τὴν συνεχούσαν τὸ σὺμπαν τοιαύτην ἀρχὴν ὑπὸ τὴν ἀπόλυτον αὐτῆς μορφήν ἐθεώρουν ὡς τὴν ἀπολύτως ἐπικρατοῦσαν σχέσιν, τὴν λογικῶς καὶ ἀρμονικῶς συνέχουσαν τὰ πάντα.

β'. Αἱ ἐκ τῆς ἰδεαλιστικῆς φιλοσοφίας προκύψασαι κατευθύνσεις καὶ ἡ ψυχολογία.

Ἡ ἐνιαία αὕτη ἀρχὴ καὶ βᾶσις τῶν ὄντων ἀποτελέσασα ἀντικείμενον ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης καὶ προκαλέσασα τὴν ἐμβάθυνσιν εἰς τὰ καθ' ἑαυτὴν, ἔφερεν εἰς φῶς, ἰδίᾳ μετὰ τὴν ἰδεαλιστικὴν φιλοσοφίαν, διαφόρους ἐρμηνείας ἀντιθέτους πάντοτε πρὸς ἀλλήλας καὶ ὁμοίας πρὸς τὰς κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀναγεννήσεως σχηματισθείσας, μὲλονότι τῶρα δὲν πρόκειται πλέον περὶ οὐσίας τινός, ὅπως ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Καρτεσίου, τοῦ Spinoza κλπ., ἀλλὰ περὶ ἐνιαίας καὶ συνεκτικῆς ὄλων τῶν ἄλλων ἐνεργείας. Εἰς τὴν τοιαύτην ἐνιαίαν καὶ ἀπόλυτον ἀρχὴν καὶ βᾶσιν ἀποδίδονται, ἀφ' ἑνὸς μὲν καθαρῶς πνευματικὰ γνωρίσματα, ὡς Ἐγώ, Πνεῦμα, κλπ. ὦν τὴν ἀρνητικὴν μόνον ἀποψιν καὶ τὴν βᾶσιν ἀναπτύξεως ἀποτελοῦσιν αἱ ἀλληλεπιδράσεις καὶ μηχανικαὶ ἢ βιολογικαὶ σχέσεις τῶν ἀντικειμένων τῆς φύσεως (ὄχι ἐγὼ—ὕλη), ἀφ' ἑτέρου δὲ τὰ τε πνευματικὰ καὶ τὰ ψυχικὰ φαινόμενα καὶ αἱ μηχανικαὶ τῶν ἀντικειμένων σχέσεις ταυτίζονται καὶ θεωροῦνται ἐκδηλώσεις καὶ γνωρίσματα μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς φύσεως (Schelling).

Οὕτω μορφοῦται κατ' ἀρχὰς καὶ εὐθύς μετὰ Κάντιον ὁ ἰδεαλισμὸς, ὅστις ὡς μονισμὸς ἐπιτρέπει τόσον τὴν πνευματικὴν θεωρίαν, ὅσον καὶ τὴν ἀντίθετον ταύτης τὴν καθαρῶς ὑλιστικὴν. Εἰς τὰς δύο ταύτας ἀντιθέσεις κατὰ τὴν μετὰ Κάντιον φιλοσοφίαν βασιζέται νέον εἶδος μεταφυσικῆς φιλοσοφίας διὰ τοῦ Herbart (Ἐρβάρτου), ὅστις ὁμως, ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἐρευναν τῶν ἐνεργειῶν εἰς μηχανικὰς περιπίπτει θεωρίας καὶ ἀντιλήψεις (περὶ οὐσίας κλπ.) εὐνοεῖ τὴν ἀνάπτυξιν νεωτέρου τινὸς ἐμπειρισμοῦ

κυριαρχήσαντος ἐν τῇ σχολῇ αὐτοῦ. Παρὰ τὸν ἰδεαλισμὸν, τὸν ὀλισμὸν καὶ τὸν ἐμπειρισμὸν τοῦτον παρουσιάζεται εὐθὺς μετὰ Κάντιον καὶ εἶδος ψυχολογισμοῦ, ἐντοπιζόμενος ἐν τῇ λειτουργίᾳ τῆς συνειδήσεως τὴν ἐνιαίαν ἀρχὴν καὶ βίωσιν.

Αἱ περὶ ψυχῆς, ψυχικῶν φαινομένων καὶ πνευματικῆς ζωῆς θεωρίαι κατὰ τὴν τροπὴν ταύτην καὶ τὸν βαθμὸν τῆς ἐξελίξεως τῆς ἐπιστήμης ὑπαγόμεναι, ὅπως εἶναι φυσικῶν, εἰς τὰς ἀνωτέρας ἐκτεθείσας γενικὰς ἀντιλήψεις καὶ θεωρίας, ὑφίστανται μετὰ τούτων διάφορον καὶ ποικίλην ἐπεξεργασίαν καὶ ἀνάπτυξιν.

Ἡ εἰς γνώσεις μετ' ἀποδείξεως καὶ ἀναγκασίως ἀληθεῖς στηριχθεῖσα μετὰ τὸν Κάντιον ἐπιστήμη, ἀναπτύσσεται περαιτέρω καὶ τὴν περὶ «ὄντων κατ' ἑαυτῶν» θεωρίαν τοῦ Καντίου, ἀνεγνώρισται κατὰ βίαιος τὴν συνέδησιν ὡς αἰτίαν ὑπάρξεως τῶν ὄντων, ἐν ὅσων αἱ εἰς αὐτὰ ἀποδιδομένα κατηγορίαι δὲν σχηματίζονται, εἰμὴ δι' ἐνσυνειδήτου ἐπεξεργασίας καὶ συνδιασμοῦ τῶν εἰς τὴν αἰσθησιν, τὴν παρούσασιν καὶ ἀνελθόντων ὑποκειμένων διαφορῶν γνωρισμάτων. Ἄλλ' ἡ συνείδησις ἐνταῦθα, λόγῳ τῆς ἀναζητουμένης ἐνιαίας καὶ ἀπολύτου ἀρχῆς καὶ αἰτίας τῶν ὄντων, γενικεύεται καὶ λαμβάνεται ὑπὸ τὴν ἀπόλυτον καὶ πανταχοῦ ἐπικρατοῦσαν ἔννοιαν. Ἡ ἀτομικὴ συνείδησις καὶ ἡ πνευματικὴ ζωὴ θεωρεῖται προῦδὸν λειτουργίας τῆς γενικωτάτης συνειδήσεως καὶ τῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ ἐκδηλώσεως τῆς πανταχοῦ ἐπικρατούσης ἐνιαίας ἀρχῆς. Ἡ γενικὴ συνείδησις τὸ ἀπόλυτον ἐγὼ ἢ πνεῦμα, θεωρεῖται κεντρικὴ ἐστία ἐνεργείας ὑπὸ μορφήν «ὑπεραισθητικῆς τινὸς προσλήψεως καὶ ἀφομοιώσεως». Ὅπως δὲ εἶναι, κατὰ τοὺς ἰδεαλιστὰς φιλοσόφους τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἡ ἀρχὴ καὶ βίωσις πάντων, οὕτω μίαι πρόκειται νὰ εἶναι καὶ ἡ περὶ ταύτης ἐπιστήμη. Λιὰ τοῦτο ἡ εἰς τὰς ἀτομικὰς ψυχικὰς καὶ πνευματικὰς ἐκδηλώσεις ἀσχολουμένη ψυχολογία ἀπορρίπτεται, τόσον διότι ὡς σύνολον ἐμπειρικῶν παρατηρήσεων οὐδὲν συνεισφέρει εἰς τὴν ἐπὶ ἄλλων βίωσεων στηριζομένην ἐπιστήμην, ὅσον καὶ διότι δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὴν ἐπιστημολογίαν (Wissenschaftslehre), «Ἡ ἐπιστήμη δὲν εἶναι ψυχολογία» λέγει ὁ Fichte. «Ἡ ψυχολογία αὐτὴ κατ' ἑαυτὴν οὐδὲν εἶναι». (1) Ἐκ τῆς τουαύτης ὁμοῦς στάσεως τῆς ἰδεαλιστικῆς φιλοσοφίας ὡς πρὸς τὴν ψυχολογίαν καὶ ἐκ τῆς σπουδῆς ἐξ ἄλλου πρὸς ἐρμηνείαν τῶν πάντων ὡς ἐκδηλώσεως λειτουργίας συνειδήσεως, προκύπτει σαφῶς ὅτι ἀπορρίπτεται μὲν ἡ εἰς ἀτομικὴν συνείδησιν, ψυχικὴν οὐσίαν κλπ. ἀσχολουμένη ἀτομικὴ ψυχολογία,

(1) Περὶ Fichte Sonnenklarere Bericht.

ἀντικαθίσταται ὁμως αὐτῇ δι' ἑτέρας ἐρεῦνης καὶ ἐρμηνείας τῶν λειτουργιῶν τῆς συνειδήσεως καὶ τῶν ψυχικῶν φαινομένων, ὅποιας παρουσιάζουσιν αἱ περὶ Ἐγῶ, φύσεως, Πνεύματος κλπ. θεωρίαι. Ἡ ψυχολογία παρεξηγεῖται καὶ παραμερίζεται καθ' ἑαυτὴν, ἐνῶ τὸ ὑποκείμενον αὐτῆς ὑπόκειται εἰς ἐπιμελετημένην ἐρευναν καὶ ἐρμηνείαν.

Ἡ περὶ ψυχικῆς οὐσίας καὶ περὶ ψυχικῶν δυνάμεων καθ' ὑπόθεσιν καὶ μεταφυσικῶν θεωρία, ὡς καὶ αἱ περὶ παραστάσεων, αἰσθημάτων καὶ ψυχικῶν συνδέσεων ἀντιλήψεις ἀποτελοῦσι βεβαίως μεταφυσικὰ ἢ ἐμπειριολογικὰ ζητήματα ἀντίθετα καὶ ἀντιφάσκοντα πρὸς τὰς βάσεις τῆς μετὰκαντιανῆς φιλοσοφίας. Ἀλλὰ μήπως ἐξοβελιζομένων τούτων δὲν γίνεται εὐρεία ἐρευνα περὶ ἐσωτερικῆς τινὸς αἰσθήσεως, περὶ συνειδήσεως, περὶ λειτουργίας τέλος τῆς διανοήσεως, χωριζομένης τῆς συνειδήσεως μόνον λόγῳ διακρίσεως πνεύματος καὶ ψυχῆς; Μήπως αἱ περὶ Ἐγῶ καὶ πνεύματος ἢ φύσεως θεωρίαι δὲν ἀποτελοῦσιν ἐρμηνείας τῶν κατὰ τὸν πνευματικὸν βίον καὶ τὴν λειτουργίαν συνειδήσεως; Καὶ ὄχι μόνον τοῦτο. Ἄν ἐμβαθύνωμεν περισσότερο εὐρίσκομεν τὴν ἐρευναν καὶ ἐρμηνείαν τῶν κατὰ τὸν πνευματικὸν βίον καὶ τὴν λειτουργίαν συνειδήσεως εἰς ἴαν ἀνεπτυγμένον βαθμόν. Ἡ ὑποβολὴ τῆς ἀτομικῆς συνειδήσεως καὶ τῆς ἐκδηλώσεως τοῦ ἀτομικοῦ πνευματικοῦ βίου εἰς γενικωτέραν τινὰ λειτουργίαν συνειδήσεως καὶ εἰς γενικωτέραν πνευματικὴν ζωὴν, ἀποτελεῖ ἤδη τὴν συμπλήρωσιν τῆς ψυχολογίας, ἀδυνατούσης μέχρι τοῦδε νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰ πάντα δι' ἐρεῦνης καὶ παρακολουθήσεως τῆς ἀτομικῆς συνειδήσεως καὶ τῆς πνευματικῆς ζωῆς μόνον. Ἡ ἀνάπτυξις τῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας ὡς ἐπιστήμης τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ γενικῶς ἐπικρατοῦντος πνεύματος ἀποτελεῖ ἤδη τὴν ψυχολογίαν τοῦ πνευματικοῦ συνόλου καὶ δίδει τὴν ἀπαιτουμένην βᾶσιν πρὸς ἐρμηνείαν τῶν κατὰ τὴν λειτουργίαν καὶ τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἀτομικῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ ἀτομικοῦ πνευματικοῦ βίου. Διὰ τοῦτο ἡ ἰδεαλιστικὴ φιλοσοφία μετὰ τῶν λοιπῶν συγκριτικῶν ἐπιστημῶν (γλωσσολογίας, φιλολογίας συγκριτικῆς μυθολογίας κλπ.) καλλιεργοῦσιν εὐρύτερον τὸ στάδιον τῆς ἐπιστημονικῆς ψυχολογίας, ἢ ὅποια διὰ τοῦ Herbart εὐθύς ἀμέσως λαμβάνει κεντρικὴν θέσιν μετὰ τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς φιλοσοφίας καὶ ἔκτοτε ἀποτελεῖ τὸ πεδίον ἐρεῦνης τῆς λειτουργίας συνειδήσεως καὶ τῆς ἀναπτύξεως καὶ ἐξελίξεως τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Ἡ τάσις πρὸς εὐρεσιν τῆς ἀληθοῦς καὶ ἐνιαίας πραγματικότητος δι' ἐπεξεργασίας καὶ συσχείσεως τῶν δεδομένων τῆς ἐμπειρίας καὶ τῶν φαινομένων, ἔφερεν ὡς καὶ ἀνωτέρῳ εἰδομέν, εἰς πνευματιστικὰς μὲν ἀφ' ἑνὸς ἐρμηνείας, εἰς ὑλιστικὰς δ' ἀφ' ἑτέρου καὶ εἰς ἐμπειρικὰς καὶ εἰς ψυχολογικὰς κατευθύνσεις.

Κατὰ τὰς πνευματικὰς θεωρίας, αἱ λειτουργίαι τῆς συνειδήσεως, τὰ ψυχικὰ φαινόμενα καὶ ἡ λειτουργία καὶ ἡ ἐξέλιξις τῆς πνευματικῆς ζωῆς, εἶναι ἐκδηλώσεις πνευματικῆς τινὸς Ἐγῶ ἀσχέτου πρὸς τὰς μηχανικὰς σχέσεις τοῦ ὀργανικοῦ καὶ μὴ κόσμου καὶ τῆς ὕλης. Ἡ ὕλη καὶ αἱ μηχανικαὶ σχέσεις τῶν ἀντικειμένων τῆς φύσεως λαμβάνονται κατὰ τὴν ἐκδοχὴν ταύτην ὡς ἀρνητικὴ ἐκδήλωσις τοῦ ὄχι Ἐγῶ, ἢ ὡς ἀντικειμενικὴ βάση τοῦ πνεύματος. Τὰ αἰσθήματα καὶ αἱ ἀντιλήψεις καὶ παραστάσεις δὲν ἀποτελοῦσι κατὰ τὴν κατεύθυνσιν ταύτην τὴν συνείδησιν διὰ συνδέσεων κλπ. Τοῦναντίον ταῦτα εἶναι ἀποτελέσματα ἐνσυνειδήτου λειτουργίας καὶ διανοητικῆς ἐπεξεργασίας, ἀφ' οὗ διὰ τῆς προσοχῆς μόνον εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιδράσῃ καὶ ἐρεθισμὸς τις ἐφ' ἡμῶν καὶ νὰ προκαλέσῃ αἰσθημα, ἀντίληψιν, παράστασιν κλπ. Ἐπὶ τῆς βάσεως ταύτης τῆς πνευματικῆς στηρίζεται ὁ ἐξ ἐπιδράσεως τῆς ἰδεαλιστικῆς φιλοσοφίας ἀναπτυχθεὶς θρησκευτικὸς ἰδεαλισμὸς καὶ αἱ μετὰ Κάντιον ἀναπτυχθεῖσαι ψυχολογικαὶ καὶ γνωσεολογικαὶ θεωρίαι, εἴτε τῆς νεώτερης μεταρυστικῆς κατεύθυνσεως, εἴτε τοῦ νεοκριτικισμοῦ καὶ νεοκαντιανισμοῦ.

Ἡ ἐνναία ἀρχή, ἐφ' ἧς θέλει νὰ βασίζηται ὁ ἰδεαλισμὸς, πλὴν τῆς πνευματικῆς καὶ καθαρῶς ἰδεαλιστικῆς κατεύθυνσεως, παρουσιάζει καὶ τὴν ἀντίθετον ταύτης τὴν καθαρῶς ὕλιστικὴν. Ἡ συνταύσις πνεύματος καὶ ὕλης διὰ τοῦ Schelling συνετέλεσε κυρίως εἰς τὸ νὰ ἐκλαμβάνηται πᾶσα ψυχικὴ λειτουργία καὶ πνευματικὴ ἐξέλιξις ὡς ἰδιότροπος τις καὶ ἰδιότυπος μηχανικὴ ἐνέργεια καὶ ἀλληλεπιδράσις τῆς ὕλης. Ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴν ἐκδοχὴν ταύτην λαμβάνεται ὡς ἰδιότροπον ὀργανικὸν ὃν ἰδιοτρόπως λειτουργοῦν καὶ ἐμφανίζον ἰδιότροπα φαινόμενα, ἅτινα λόγῳ τοῦ συνθέτου ἀκριβῶς καὶ πολυσχιδοῦς αἰτῶν κατὰ τὰς μηχανικὰς σχέσεις διαστέλλομεν τῶν ἄλλων μηχανικῶν ἀλληλεπιδράσεων καὶ ὀνομάζομεν πνευματικά. Τὰ πάντα κατὰ τὴν ἐκδοχὴν ταύτην ἐρμηνεύονται ἐπὶ τῇ βάσει τῶν θεωριῶν περὶ ἀλληλεπιδράσεως τῶν σωματιῶν (Corpuscular hypothese). Ὁ ἐξωτερικὸς ἐρεθισμὸς θεωρεῖται εἶδος κινήσεως μεταβιβαζομένης ἐκ τοῦ ἀντικειμένου εἰς τὸ αἰσθητήριον ὄργανον, ὅπουθεν πάλιν διὰ τοῦ αἰσθητηρίου νεύρου μεταδίδεται εἰς τὸν ἐγκέφαλον. Ἐν αὐτῷ, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς κατ' ἀναλογίαν καὶ ἀναφορὰν ἐρμηνείας (τῆς ὁποίας χρῆσιν ἔκαμε καὶ ὁ Th. Hobbes), προκαλοῦνται κινήσεις τῶν μικροτάτων μερῶν καὶ τῶν μορίων τοῦ αἵματος, ἐξ ὧν προκύπτει τὸ αἶσθημα, ἤτοι ἡ ἀντίδρασις εἰς ἐξωτερικὸν ἐρεθισμόν καὶ τὸ φάντασμα, ἤτοι ἡ παράστασις (Hobbes). Οὕτως αἱ λειτουργίαι τοῦ ἐγκεφάλου καὶ οἱ συντελεσταὶ τούτων θεωροῦνται αἰτία παντὸς ψυ-

ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ φαινομένου καὶ μάλιστα ὡς μονομεροῦς καὶ ἰδιο-
τροπού ἐκδηλώσεως τῆς πανταχοῦ ἐπικρατούσης κινήσεως. Αὕτη κατὰ
τὸν L. Feuerbach (1804—1872) εἶναι μόνη ἀπόλυτος καὶ ἐκδηλοῦται
πανταχοῦ ἐν τῇ φύσει μὲν ὑπὸ μορφήν νόμων, ἐν τῇ ζωῇ δὲ ὑπὸ μορ-
φήν συνειδήσεως καὶ πνευματικοῦ βίου, λόγῳ τῆς ἰδιοτροπού διαπλά-
σεως καὶ τῆς λειτουργίας τῶν ἀνθρωπίνων ὀργανισμῶν. Πᾶσα ἄλλη ἐρ-
μηνεῖα τῶν πνευματικῶν φαινομένων προέρχεται ἐξ αὐταπάτης καὶ πλά-
νης προερχομένης ἐκ τοῦ δυσκόλου ἢ ἀδυνάτου ἐμβροθύνσεως εἰς τὰς
σχέσεις τῆς διὰ τοῦ ἀνθρωπίνου ὀργανισμοῦ ἐκδηλουμένης ἀπολύτου
μηχανικῆς, χημικῆς καὶ φυσιολογικῆς κινήσεως καὶ λειτουργίας. Πᾶν
ψυχικὸν λοιπὸν καὶ πνευματικὸν φαινόμενον εἶναι προῖδν ἰδιοτροπού
λειτουργίας τοῦ ὀργανισμοῦ καὶ ἰδίᾳ τοῦ ἔγκεφαλου, ὅπου ἐγὼ καὶ σῶμα,
ψυχὴ καὶ ὀργανισμὸς ἐνοῦνται εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτό. Ἐπομένως ἡ φυσιο-
λογία τῶν αἰσθήσεων λύει τὰ πνευματικὰ προβλήματα (L. Kapp 1821-
1858) καὶ ἐρμηνεύει τὰ ψυχικὰ φαινόμενα. Ἡ διανόησις δὲν εἶναι, εἰμὴ
συνδέσεις καὶ συγχώνευσις παραστάσεων ἐκ νευρικῆς καὶ ἔγκεφαλικῆς
λειτουργίας διὰ τῶν αἰσθήσεων προερχομένων. Ὁ κοινωνικὸς βίος εἶναι
ἀποτέλεσμα ἐνώσεως καὶ συνεργασίας τῶν ἀτόμων λόγῳ τοῦ πρὸς αὐ-
τοσυντηρησίαν ἀγῶνος, μόνου ἀποτελοῦντος τὴν βάσιν ἀναπτύξεως καὶ
ἐξελίξεως τοῦ ἀνθρωπίνου ἐνστίχτου, ὅπερ καλεῖται συνείδησις.

Ἡ τοιαύτη ὕλιστικὴ κατεύθυνσις ὑπὸ τρεῖς μορφὰς καλλιεργεῖται ἐν
τῇ ἐρμηνευτικῇ ψυχολογίᾳ κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα καὶ μετὰ τὸν ἰδεαλι-
σμόν: 1) Ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ μεταφυσικοῦ ὕλισμοῦ ἐπιδιώξαντος τὴν
ἐρμηνεῖαν τῶν ψυχικῶν φαινομένων καὶ τῆς πνευματικῆς ἐν γένει ζωῆς
διὰ τῆς ἀναγωγῆς εἰς ἐνιαίαν τῶν πάντων ὕλιστικὴν βάσιν, τὴν γενικῶς
ἐπικρατούσαν ἐπὶ τοῦ σύμπαντος μηχανικὴν ἐξ ἀλληλεπιδράσεως κίνη-
σιν, ἧς ἡ διάφορος ἐξέλιξις διαφόρους ἐκάστοτε καὶ ἑκασταχοῦ ἐκδηλώ-
σεις παρουσιάζει. 2) Ὑπὸ τὴν μορφήν εἰδικῆς ἐρεῦνης τοῦ ὀργανισμοῦ
τοῦ ἀνθρώπου φυσιολογικῶς καὶ ἀνατομικῶς, ὁπόθεν ἀναπτύσσεται ἐρ-
μηνεῖα τῶν ψυχικῶν φαινομένων ἐπὶ τῇ βάσει καὶ κατ' ἐπίδρασιν τῶν
φυσικῶν καὶ τῶν μαθηματικῶν ἐπιστημῶν. 3) Ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς
περιγραφικῆς καὶ πειραματικῆς ψυχολογίας, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν λε-
γομένην ψυχοφυσικὴν, κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὴν ἔχουσαν ὑπ' ὄψιν τὰ
φυσικὰ φαινόμενα καὶ τὰς σχέσεις αὐτῶν φυσικὴν πειραματικὴν.

Ἄλλ' ὁ ἄκρος ἰδεαλισμὸς καὶ ὁ ἀντίθετος τούτου ὕλισμὸς διὰ τῆς
ἐρεῦνης τῆς μιᾶς καὶ ἐνιαίας τῶν πάντων ἀρχῆς κατ' ἀντιθέτους κατευ-
θύνσεις, ἐπειδὴ διὰ τῶν διατιθεμένων ἐπιστημονικῶν μέσων δὲν κατορ-
θώνουσι νὰ ἀποκλείσωσι τὰς ἀντιθέτους ἀντιλήψεις διὰ μαθηματικῶν

ἀποδείξεων καὶ ἀναγκαίως ἀληθῶν λογικῶν συμπερασμάτων, περιπέπτουσι εἰς ὑποθέσεις κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον μεταφυσικάς. Ἡ περὶ ἐνιαίου, ἐνσυνειδήτου, συνέχοντος τὰ πάντα καὶ αἰτίας ἑαυτοῦ καὶ τῶν πάντων Ἐγώ, θεωρία, αὐδόλωτος ἀρίσταται τῆς ὑποθέσεως περὶ ἐνσυνειδήτου ὄντος σκοπίμως δημιουργήσαντος καὶ συνέχοντος τὸ σύμπαν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἐνιαῖον ταῦτο Ἐγώ, Πνεῦμα κλπ. ἐκδηλοῦται ὑπὸ διπλῆν καὶ ἀντίθετον πάντοτε μορφήν, ἥτοι ὡς μηχανικὴ καὶ μορφολογικὴ τῶν ὄντων σχέσις καὶ ὡς συνειδήσις καὶ ἐλευθέρᾳ βούλησις συγχρόνως διὰ τοῦτο εἶναι ἀδύνατον νὰ καθορισθῶσι ἄλλως τὰ κατ' αὐτό, εἴμῃ δογματικῶς καὶ ὑποθετικῶς. Ὑποθετικὴ ὅμως ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ θεωρία τῆς ὀλισθητικῆς κατευθύνσεως περὶ ἐρμηνείας διὰ τῶν μηχανικῶν κινήσεων τῆς λειτουργίας συνειδήσεως καὶ τῶν ψυχικῶν φαινομένων. Τοῦτο, διότι διὰ παρεκκολληθῆσεως τῆς νευρομυϊκῆς συστάσεως καὶ φυσιολογικῆς λειτουργίας δὲν ἐρμηνεύεται τὸ φαινόμενον τῶν παραστάσεων, τῆς μνήμης καὶ τῆς ἐλευθέρᾳ βουλήσεως.

Ἐνεκεν λοιπὸν τῶν ἐλλείψεων τούτων ταῦ ἄκρον ἰδεαλισμοῦ ἢ πνευματισμοῦ καὶ τοῦ ἄκρον ὀλισμοῦ καὶ ἐπειδὴ ἡ ἐπιστήμη κατ' οὐσίαν δὲν ἀπηλευθερώθη δι' αὐτῶν τῶν ἀγόνιων δογματικῶν καὶ μεταφυσικῶν ὑποθέσεων, ἢ μετὰ τὴν ἰδεαλιστικὴν περίοδον φιλοσοφία, λόγῳ τοῦ οὕτω προκληθέντος σκεπτικισμοῦ, ἐπανέρχεται καὶ πάλιν εἰς τὴν παρατήρησιν, τὴν περιγραφήν, τὴν σύγκρισιν καὶ τὴν διὰ τούτων ἐρμηνείαν τοῦ γυνομένου καὶ δεδομένου. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπανερχόμεθα καὶ πάλιν εἰς τὸν Ἐμπειρισμόν, ἀλλὰ τὴν φρονίαν ταύτην χωρὶς νὰ ὑπερεκτιμᾶται ἡ ὀλισθητικὴ ἢ ἡ πνευματικὴ ὄψις. Ὑλικὰ καὶ πνευματικὰ σχέσεις καὶ ἐκδηλώσεις συγκρίνονται πρὸς ἀλλήλας καὶ ἐκτιμῶνται δεόντως κατὰ τὴν ἀξίαν αὐτῶν καὶ τὴν σημασίαν. Οὕτως ὁ νέος ἐμπειρισμὸς τοῦ 19ου αἰῶνος φέρει τὸν χαρακτηρισμὸν πραγματισμοῦ τινὸς καὶ ἰδεαλισμοῦ ἢ ποσιτιβισμοῦ (Aug. Comptes—Herbart κλπ.). Ἀποκλειομένης τῆς μεταφυσικῆς θεωρίας καὶ τῆς ὑποθέσεως τῆς παραγωγῆς τῶν ψυχικῶν φαινομένων ἐκ τῶν μηχανικῶν καὶ φυσιολογικῶν σχέσεων τοῦ σωματικοῦ ὀργανισμοῦ, τίθεται ἡ ἐμπειρικὴ καὶ πραγματιστικὴ βέσις, καθ' ἣν πάντα τὰ ψυχικὰ καὶ τὰ πνευματικὰ φαινόμενα ἀποτελοῦσι μίαν ὁλόκληρον, τὴν νομιζομένην μὲν ψυχὴν, κυρίως ὅμως «ἐσωτερικὴν αἴσθησιν» ἢ ἰδιοτρόπως λειτουργοῦσαν «συνείδησιν» οὖσαν. Ἡ ἐσωτερικὴ δ' αὕτη αἴσθησις καὶ ἡ ἰδιοτρόπως καὶ ἰδιωτικῶς λειτουργοῦσα συνείδησις συγκεντρώνουσι τὰς τε μηχανικὰς καὶ φυσιολογικὰς σχέσεις καὶ λειτουργίας, ὅπως καὶ τὰς καθαρῶς πνευματικὰς ταύτας καὶ ἀποτελοῦσι τὸ δεδομένον, εἰς ὃ ἔχει νὰ ἀσχοληθῇ ἡ ἐπιστήμη.

Εἰς τὰς κατευθύνσεις ταύτας τοῦ ἰδεαλισμοῦ, τὰς ὁποίας ἐχωρίσαμεν εἰς καθαρῶς πνευματιστικάς, εἰς καθαρῶς ὑλιστικάς καὶ εἰς ἐμπειρικάς ἢ πραγματιστικάς, δύναται νὰ προστεθῆ καὶ ἕτεραί τις κατευθύνσεις ἐκ τῆς καντιανῆς φιλοσοφίας πηγάσασα, τὴν ὁποίαν ὀνομάζομεν **ψυχολογιστικὴν**, διότι τὰ πάντα στηρίζει εἰς τὴν λειτουργίαν συνειδήσεως καὶ εἰς τὰ ψυχικὰ φαινόμενα. Περὶ τῆς τοιαύτης ὁμοῦς κατευθύνσεως θέλει γίνῃ λόγος ἐν τοῖς ἑπομένοις, ὅπως καὶ περὶ τῆς ἰδεαλιστικῆς φιλοσοφίας ἰδιαίτερος καὶ τῶν λοιπῶν ἐκ ταύτης κατευθύνσεων.

30. Ἡ ψυχολογία ὑπὸ τὴν γερμανικὴν ἰδεαλιστικὴν φιλοσοφίαν.

α'. Αἱ ψυχολογικαὶ θεωρίαι τοῦ I. G. Fichte καὶ τοῦ F. W. I. Schelling.

Ἀπορρίπτων ὁ Fichte (Φίχτε) τὴν ψυχολογίαν, ὡς ἄνευ σημασίας ἐπιστημονικῆς ἐμπειρολογίαν ἢ φαινομενολογίαν, εἶχεν ὑπ' ὄψιν του βεβαίως τὴν περὶ ψυχικῆς οὐσίας θεωρίαν τῶν προγενεστέρων καὶ τὴν κατὰ παράδοσιν ἀπὸ τοῦ Chr. Wolff διατηρηθεῖσαν ψυχολογικὴν θεωρίαν περὶ ψυχικῶν δυνάμεων. Ἀμφότεραι αἱ ψυχολογικαὶ αὗται κατευθύνσεις καὶ θεωρίαι ὡς περιοριζόμεναι εἰς τὸν ἀτομικὸν βίον καὶ τὴν ἐμπειρίαν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συμβιβασθῶσι πρὸς τὴν Ἐπιστημολογίαν αὐτοῦ (Wissenschaftslehre) τὴν ἐπιδιόκουσαν βαθεῖαν καὶ θεωρητικὴν γνῶσιν καὶ κατανόησιν τοῦ ἐν πᾶσι καὶ πανταχοῦ ἐνεργοῦντος νοός, τοῦ ὁποίου ἐκδηλώσεις μόνον μερικαὶ εἶναι τὰ ἀτομικὰ ψυχικὰ φαινόμενα καὶ αἱ λειτουργίαι τῆς συνειδήσεως. Ψυχολογία, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ψυχοβιολογίας ἀσχολουμένης εἰς περιορισμένην συνείδησιν ἐθεωρεῖτο παρ' αὐτοῦ ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ γενικώτατον Ἐγώ, τὴν ἀπόλυτον ταύτην τῶν πάντων ἀρχήν. Ὁ ἠθικὸς βίος καὶ ὁ πολιτισμὸς, ὅπως καὶ πᾶσαι αἱ ἐν τῇ φύσει μορφαί, ἐνέργειαι καὶ καταστάσεις, προέρχονται ἐξ ἐπιδράσεως τοῦ συνόλου, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸ ἀπόλυτον Ἐγώ. Τοῦτο δὲ δὲν εἶναι ξένη τις καὶ ἄγνωστος οὐσία, ἀλλ' αὕτη αὕτη ἢ εἰς τὰς σχέσεις τῶν ἀντικειμένων καὶ φαινομένων τῆς φύσεως καὶ τῆς ζωῆς ἐκδηλουμένη συνολικὴ ἐνέργεια, ἢ ὁποία, λόγῳ τῆς πανταχοῦ παρατηρουμένης ἁρμονίας καὶ σκοπιμότητος εἶναι ἐνσυνείδητος καὶ αὐτοσυνείδητος. Αὕτη ἀποτελεῖ τὸ ἀπόλυτον καὶ ἀνώτατον «Ἐγώ» ἢ «Ταῦτόν» ἐν τῇ ζωῇ καὶ ἐν τῇ φύσει. Ἡ ἀτομικὴ συνείδησις καὶ τὸ ἀτομικὸν ἐγώ, ἐξ ἐντοπισμοῦ τῆς διὰ τοῦ σωματικοῦ ἡμῶν ὄργανισμοῦ ἐκδηλώσεως τοῦ ἀπολύτου τούτου Ἐγὼ πα-

ραγόμενα, φαινομενικῶς μόνον διαστέλλονται καὶ διακρίνονται. Πράγματι δὲν ὑπάρχουσι ταῦτα ἐκτὸς καὶ ἀνεξαρτήτως τοῦ γενικοῦ Ἐγώ. Τοῦτο ὡς ἀπόλυτος καὶ γενικῶς ἐπικρατοῦσα ἐνέργεια (Tathandlung) ὑποθέτει ἀφ' ἑνὸς μὲν ἑαυτό, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ ἐφ' οὗ ἐφαρμόζεται καὶ ἐκδηλοῦται ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ, ἦτοι τὸ «ὄχι ἐγώ».

Καταργῶν οὕτω ὁ Fichte τὴν περὶ «ὄντος καθ' ἑαυτό» καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς συνειδήσεως θεωρίαν τοῦ Καντίου, θεωρεῖ σκοπιμώτερον καὶ προτιμώτερον «ἀντὶ νὰ ἀσχολῆται εἰς ἀντικείμενα ἐκτὸς ἑαυτοῦ, νὰ ἀσχολῆται εἰς τὰ ἐν ἑαυτῷ». Τὰ ἀντικείμενα ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων, αἱ ἐπιδράσεις ὅμοιαι αὗται τότε μόνον εἶναι αἰσθητοῦ ἀντικειμένου, ὅταν ὑποστῶσιν ἐπεξεργασίαν τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς ἐν ἡμῖν ἐκδηλουμένης ζωῆς τοῦ Ἐγώ. Κατὰ τὴν ἐπεξεργασίαν ἡ ἐνέργειαν ταύτην τῆς συνειδήσεως δὲν λαμβάνεται μόνον ἡ χωρική σχέση καὶ ἡ χρονική κατάστασις, ἀλλὰ καὶ τὸ σύνολον τῆς σχέσεως καὶ ἀλληλεξαρτήσεως τοῦ ἀντικειμένου, εἰς τρόπον ὅστε καὶ ἡ μορφή καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς γνώσεως νὰ προκύπτῃ ἐκ τοιαύτης ἐνσυνειδήτου ἐνεργείας. Τὴν βῆσιν τῆς τοιαύτης ἐνσυνειδήτου ἐνεργείας ἀποτελεῖ ἡ αὐτοσυνειδησία, τὸ ἐγώ, τὸ ὅποῖον, ὡς ἐνιαῖον πνεῦμα, διέπει πᾶσαν ἐνσυνειδήτου ἐνέργειαν. Βαίνει δὲ μεθοδικῶς ἡ τοιαύτη ἐνέργεια ἀπὸ προκειμένης τινὸς καταστάσεως, ἢ ἀντιλήψεως, ὡς θέσεως εἰς τὴν ἀρνητικὴν ταύτης, τὴν ἀντίθεσιν, καὶ ἐξ ἀμφοτέρων δημιουργεῖ σύνθεσιν. Αὕτη ἀποτελεῖ πάλιν θέσιν καὶ εὐρίσκεται ἡ ἀντίθεσις τῆς διὰ νὰ προκύψῃ νέα σύνθεσις. Οὕτω διὰ διακρίσεως καταστάσεων καὶ σχέσεων ἀντικειμένων προκύπτει ἡ σύνθεσις αὐτῶν πρὸς τὰ ἀντίθετα καὶ ἔξελίσσεται ἡ ἀτομικὴ πνευματικὴ ζωὴ τείνουσα πρὸς τὴν περιλαμβάνουσαν πᾶσας τὰς ἀντιθέσεις καὶ ἔξουδετεροῦσαν ταύτας γενικὴν σύνθεσιν, τὸ Ἐγώ, ὅπερ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἀναγνωρίζει ἑαυτό. Ὁ τρόπος οὗτος τῆς ἐνεργείας τοῦ Ἐγώ «δὲν ἐκδηλοῦται, οὔτε εἶναι δυνατόν νὰ ἐκδηλωθῇ κατὰ τὸν ἐμπειρικὸν προσδιορισμὸν τῆς συνειδήσεως», ὅποτε ἐξ αἰσθημάτων καὶ πειρασιτάσεων φροντίζομεν νὰ καθορίσωμεν αὐτὴν καὶ τὸ Ἐγώ ἡμῶν, «ἀποτελεῖ ὅμως τὴν βῆσιν πάσης συνειδήσεως καὶ καθίστα αὐτὴν δυνατήν». (Πρὸβλ. Grundlage der gesamten Wissenschaftslehre 1794). Κατὰ τὸν Fichte, ἀναχωρεῖ ἡ ἐνσυνειδήτου ἐνέργεια ἐκ τῆς θέσεως $A=A$, ἦτοι τοῦ νόμου τῆς ταυτότητος. Σημαίνει δ' οὗτος ὑποθετικὴν πρότασιν, καθ' ἣν ἐὰν A ὑπάρχει, τότε αὐτὸ εἶναι A . Δὲν γίνεται λόγος περὶ τοῦ πῶς καὶ διατί ὑπάρχει A . Αἱ σχέσεις τοῦ A πρὸς ταυτότητος καὶ ὁμοιότητος φέρουσιν εἰς σύνολον πάντων τούτων ὑπὸ ἀπειρίαν ταυτότητων X , ὅποτε $A=X$ σημαίνει ὅτι πᾶσαι αἱ ταυτότη-

τες και ὁμοιότητες παρουσιάζονται ὑπὸ ἐνότητα ἐν τῷ Ἐγὼ και δι' αὐτοῦ. Τὸ Ἐγὼ εἰς τὴν κρίσιν «Ἐγὼ εἶμαι Ἐγὼ» τίθεται και εὐρίσκειται ταῦτον πρὸς τὸ ἐγὼ κατηγορικῶς. Ἀλλὰ διὰ τῆς κρίσεως Ὅχι Α ὄχι=Α τὸ ἐγὼ θέτει τὸ μὴ πρὸς αὐτὸ ταῦτον, τὸ ὄχι ἐγὼ, τὴν ἀρνησιν τοῦ Ἐγὼ, ἐκ τοῦ θετικοῦ δὲ ἐγὼ και ἐκ τοῦ ἀρνητικοῦ ἐγὼ ἐμφανίζεται τὸ Ἐγὼ (ἢ συνειδήσις) ὡς περιέχον αὐτὸ και τὸ ἐκτὸς αὐτοῦ ὄχι ἐγὼ. Α. χ. ἔχω συναίσθησιν διὰ βλέπων τὸ βιβλίον εἶμαι ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν βλέποντα. Τὸ βιβλίον ὁμοίως δὲν εἶναι ταῦτον πρὸς τὸ ἐγὼ μου, ἀλλὰ και ὡς τοιοῦτον εἶναι ὄχι ἐγὼ, ἀρνητικὴ ἐκδήλωσις τῆς συνειδήσεως τῆς συνειδήσεώς μου διακρινομένη παρ' ἐμοῦ. Τὸ Ἐγὼ τὸ βλέποντα και τὸ βλέπομενον ὄχι ἐγὼ ὑπάρχουσιν ἐν τῷ Ἐγὼ, ἐν τῇ συνειδήσει και αὐτοσυνειδήσει μου. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον συντελεῖται ἀφαίρεσις διὰ διακρίσεως τοῦ ἐγὼ ὡς πρὸς ἑαυτὸ και τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου, ὄχι ἐγὼ, ὡς πρὸς τὸ ἐγὼ και τὰ ἄλλα ὄχι ἐγὼ. Ὁ ἀντικειμενικὸς ὁμοίως κόσμος ὡς πραγματικότης μόνον ἐν τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Ἐγὼ και τῆς συνειδήσεως εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ. Ἐπομένως δὲν πρόκειται περὶ δύο οὐσιῶν (διανοουμένης και ἐκτεταμμένης) ὅπως ὁ Descartes ἐνόμιζεν, ἀλλὰ περὶ μιᾶς και ἀπολύτου ἐνεργείας συνειδήσεως. Τὸ ὄχι ἐγὼ, ἦτοι ὁ ἀντικειμενικὸς κόσμος, ἡ φύσις και ἡ ἐμπειρία, προσδιορίζει τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἐγὼ. Τοῦτο προσδιορίζει ἑαυτὸ, ἐφ' ὅσον σκοπῶν και δι' ἐπιγνώσεως ἐνεργεῖ, οὕτω δὲ προκύπτει προσδιορισμὸς ἀλλήλων τῶν φαινομενικῶς μὲν διαφόρων, κυρίως ὁμοίως ταῦτων κόσμων ἐν τῷ ἀπολύτῳ ἐγὼ, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὴν αἰτίαν πάντων. Πᾶσα ἡ πραγματικότης λοιπὸν στηρίζεται εἰς τὸ ἐγὼ και ἐφ' ὅσον τοῦτο περιλαμβάνει ὄρισμένον κύκλον πρακτικότητων ὑπὸ γενικὴν και ὁμοίμορφον διαίρεσιν κατὰ τὰ γνωρίσματα και τὰς σχέσεις, προκύπτει ἡ ἐννοια τῆς οὐσίας. Λαμβάνομεν δὴλαδὴ ἐννοϊαν και παράστασιν τῶν ἀντικειμένων ἐφ' ὅσον τὸ ἐγὼ ἐξαίρει μίαν πραγματικότητα (ὁμοιότητα σχέσεων, ἐνεργείας) και μεταβιβάζει ταύτην εἰς τι τὸ ὄχι Ἐγὼ. Ἡ ἐκ τῶν ἀντικειμένων ἐπίδρασις ἐπὶ τοῦ παριστάνοντος ὑποκειμένου σημαίνει ὅτι λαμβάνομεν τὰ ἀντικείμενα ἢ λειτουργίας ὡς ὄχι ἐγὼ και οὕτω θέτομεν πρὸ τοῦ Ἐγὼ ἡμῶν αὐτά, ὁπότε περιορίζεται ἡ αὐτοσυνειδήσις και τὸ Ἐγὼ ἡμῶν. Πράγματι ὁμοίως ἡμεῖς ἐνεργοῦμεν ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει και ὄχι τὰ ἀντικείμενα. Ὅσοῦ λοιπὸν περισσότερον ἢ ὀλιγότερον λαμβάνομεν τὸ ἐγὼ ἡμῶν ὡς ἐνεργοῦν κατὰ τὸν σχηματισμὸν παραστάσεων, τόσο περισσότερον ἢ ὀλιγότερον ἔχομεν σαφῆ ἐννοϊαν τῆς ἐν ἡμῖν ἐνεργείας και εἴμεθα ἰδεαλισταὶ ἢ ρεαλισταὶ και ἐμπειρικοί. Ὡστε και ὁ ἰδεαλισμὸς και ὁ ἐμπειρισμὸς ἐντεῦθεν προέρ-

χονται. Ἡ ἐνέργεια, διὰ τῆς ὁποίας τὸ ἐγὼ περιορίζει ἑαυτὸ καὶ οὕτω σχηματίζει παραστάσιν ἀντικειμένου ἢ καταστάσεως ὀνομάζεται παρὰ τοῦ Fichte διαπλαστικὴ δύναμις (φαντασία—Einbildungskraft). Κατὰ τὸν σχηματισμὸν παραστάσεων κυμαίνεται τὸ Ἐγὼ μεταξὺ τῶν ἀντιθέτων διευθύνσεων τοῦ Ἐγὼ καὶ τοῦ ὄχι—Ἐγὼ καὶ ἡ διακείμενη αἴτη εἶναι ἐνέργεια τῆς φαντασίας, ἡ ὁποία φέρει εἰς συνείδησιν τοῦ πάθους ἢ τῆς ἐνεργείας τοῦ Ἐγὼ. Ἐκ τῆς τοιαύτης ἐνεργείας ἢ τοῦ πάθους μεταξὺ ἐγὼ καὶ ἀντικειμένου (ὄχι—ἐγὼ), προκύπτουσι κατ' ἀρχὰς τὰ αἰσθητά καὶ αἱ ἐκ τούτων σχηματιζόμενα ἐποπτεῖαι, καὶ ὡς τὸ ἐγὼ περιορίζεται καὶ ὑποβάλλεται εἰς τὴν ἀπαίτην ὅτι αὐτὰ ἔξωθεν ποθεν προέρχονται. Ἡ παραγωγή διὰ τῆς φαντασίας καὶ ἡ ἀντίληψις προέρχονται ἔξ ἐναντίων καὶ διὰ τοῦτο ἀδυνατεῖ τὸ ἐγὼ κατ' ὅμοιον τρόπον νὰ ἀντλαμβάνηται καὶ παράγει συγχρόνως. Κατὰ τὴν ἀντίληψιν ἐμφανίζεται ἡ παραγωγικότης (κρίσις—φαντασία) ἡτοίμη καὶ διὰ νὰ λάβῃ μορφήν πραγματικότητος ὑψίσταται σὺνίεσιν διὰ τῆς διανοήσεως, ἡ ὁποία προσδιορίζει τὴν ἐποπτεῖαν καὶ λαμβάνει αὐτὴν ὡς τι γνωστόν. Ἐφ' ὅσον δ' ὁ χρόνος (κατὰστασις) καὶ ὁ χώρος εἶναι νόμοι τῆς ἐποπτείας, καὶ αἱ κατηγορίαι ἀποτελοῦσι νόμους τοῦ προσδιορισμοῦ τῶν ἐποπτεῶν. Ἄμα δὲ τὰ ἀντικείμενα προσδιορισθῶσι διανοητικῶς, ὑψίστανται τότε ἐπεξεργασίαν κριτικὴν, διὰ συγκρίσεως, καθορισμοῦ τῶν σχέσεων αὐτῶν, κατατάξεως κλπ. Ἡ ἐποπτεία τῆς πλήρους αὐτενεργείας τοῦ Ἐγὼ, ἔξ ἧς προκύπτει ὅτι οὐδὲν πραγματικὸν διὰ τὸ Ἐγὼ εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ, ἀνευ τοῦ νὰ εἶναι ἰδέα τοῦ Ἐγὼ, καὶ τάνύστατον, οὐδεμίαν ἰδέαν τοῦ ἐγὼ εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ χωρὶς νὰ εἶναι πραγματικὴ, ἀποτελεῖ τὴν γνῶσιν τῆς διανοητικῆς λειτουργίας, τὴν βίωσιν πάσης γνώσεως, διότι ἐδῶ ἀκριβῶς τὸ ἐγὼ καταλαμβάνει ἑαυτό, δηλαδὴ ἔρχεται εἰς αὐτοσυνειδησίαν. Ἐδῶ ἡ λειτουργία καὶ ἐνέργεια ἐπανέρχεται εἰς τὴν ἀφετηρίαν αὐτῆς καὶ ἀποκομίζει τὴν γνῶσιν ὅτι ὁ προσδιορισμὸς τοῦ Ἐγὼ ἔξ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου προέρχεται. Τὸ τοιαῦτον διανοητικὸν ἐγὼ παρίσταται εἰς τὸν καθορισμὸν σκοπῶν καὶ κανόνων, ὑφ' οὓς συντελεῖται ὁ κατ' ἐμπειρίαν ψυχικὸς βίος. Οὕτω ἡ ἀνάμνησις λ.χ. «ὃ ἐν εἶναί τι τυχαῖον φαινόμενον ἐν τῇ συνειδήσει, τὸ ὁποῖον ὑπὸ τὸ ὄνομα μνήμης νὰ ἀφήσῃ τις εἰς τὴν ψυχολογίαν ἀλλ' ἀναγκαῖον καὶ ἀπαραίτητον μέρος τῆς συνειδήσεως, ἀνῆκον εἰς τὴν παράστασιν τῆς μιᾶς καὶ ἀπολύτου συνειδήσεως». Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον λοιπὸν διὰ διανοητικῆς ἀφαιρέσεως ἐλευθεροῦται τὸ Ἐγὼ ἀπὸ τῆς ἐμπειρίας καὶ τοῦ φαινομένου καὶ ἐμφανίζεται ὡς καθαρῶς διανοητικόν. Ὅπως δὲ συμβαίνει τοῦτο

ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ ἀντικείμενα ("Ὀχι Ἐγὼ) οὕτω καὶ ἐκ τοῦ σώματος ἡμῶν ὡς μορφῆς καὶ φαινομένου κατ' ἐμπειρίαν ἀφαιροῦνται αἱ διαφοροὶ λεινουργίαι ἵνα ἐκδηλωθῇ ἡ ἐλευθέρα διανόησις καὶ ἡ κανονικότης αὐτῆς, ἀποδειχθῇ δὲ ἡ ἐκ τοῦ κέντρου «ἀρχὴ τῆς ἐνεργείας καὶ τῆς συνειδήσεως» καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς ἀρχομένη καὶ εἰς αὐτὴν καταλήγουσα ἐξελίξις, καθ' ἣν κατ' ἀρχὰς μὲν παρουσιάζονται προβλήματα μετ' ἐλλείψεων πολλῶν, ἀκολουθῶς ὅμως ἀναπτύσσεται ἀντίληψις τελειότερα ἐκ μερικουμένων ἐλλείψεων καὶ τέλος ὀρθῇ ἀντίληψις ἀνευ ἐλλείψεων.

Ἡ ὑπὸ τὸν Fichte σχηματιζομένη νέα ψυχολογία παρουσιάζει σπουδαίας προσόδους, διότι ἀπέναντι τῶν μέχρι τοῦδε θεωριῶν περὶ ψυχικῶν δυνάμεων τονίζει τὸ ἐνιαῖον καὶ διαρκὲς τῆς ἀνανεώσεως καὶ τῆς ἐνεργείας τῆς συνειδήσεως. Συγχρόνως ἡ ψυχολογία τοῦ Fichte ὑπερπηδᾷ τὰ ἀτομικὰ ὄρια καὶ γενικεύεται διὰ τοῦ ἀπολύτου ἐγὼ εἰς τὴν ἐν γένει πνευματικὴν ζωὴν, ἐξ ἧς προκύπτει ὁ ἀτομικὸς βίος. Ἀντὶ τῆς θεωρίας καὶ τῶν περὶ συνδέσεως παραστάσεων ὑποθέσεων θέτει τὸ δημιουργικὸν Ἐγὼ, παρουσιάζει δὲ διὰ πρώτην φοράν τὴν ἔννοιαν ἐξελίξεως τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου (καίτοι ὑπὸ ἄλλην μορφήν) καὶ θεωρεῖ τὴν βούλησιν, ὡς βίαιον πρὸς ἐνέργειαν, πρώτην ἀφετηρίαν ἐξελίξεως τοῦ ἀτομικοῦ βίου ἀπὸ τοῦ αἰσθητοῦ εἰς τὸ ἐμπειρικόν καὶ ἐκ τούτου εἰς τὸ ἰδεῶδες καὶ πνευματικόν. Ἀπὸ τὴν ὕλιστικὴν ψυχολογίαν καὶ τὸν ἄκρον αἰσθητισμὸν διακρίνεται διὰ τῆς παραγωγῆς τοῦ ψυχικοῦ βίου ἀπὸ σκοπίμων καὶ κανονικῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἐγὼ τῆς συνειδήσεως, θεωρῶν τὸ αἰσθάνεσθαι ὡς ἄωρον διανόησιν χωρὶς νὰ λαμβάνῃ καὶ τὴν διανόησιν ὡς λεπτὴν αἰσθησιν, ἀλλ' ὡς διακρίνουσαν καὶ συνθέτουσαν ἐνέργειαν, ἐξ ἧς παράγει τὰ αἰσθήματα, τὰς παραστάσεις, ἐποπτείας κλπ. περὶ ὧν εἴπομεν ἄνωτέρω. Ἡ ἠθικὴ βούλησις προκύπτει κατὰ τὸν Fichte δι' ἐνεργείας τοῦ ἐγὼ καὶ τῆς συνειδήσεως ἐξ ἀναπτυσσομένων ὀρισμένων συστημάτων τάσεων καὶ ὁρμῶν ἀπὸ ἀπλῶν τάσεων καὶ ἐπιθυμιῶν. Ὁ Fichte δὲν κάμνει διάκρισιν σώματος καὶ ψυχῆς, οὔτε ἀναγνωρίζει ἀπόλυτον ἀτομικὴν ψυχὴν. Τὸ σῶμα, κατ' αὐτόν, ὑπαγόμενον εἰς τὴν φύσιν καὶ τὸ ὄχι ἐγὼ, ἀποτελεῖ ἀπλήν ἐκδήλωσιν καὶ ἀναγκαίαν τῆς πνευματικῆς ἐνεργείας καὶ λειτουργίας. Εἶναι δὴ ἡλαδὴ εἰκὼν καὶ ἐκδήλωσις τοῦ καθαρῶς νοουμένου, τὸ ἐγὼ ὄρατὸν καὶ ἐποπτικῶς παρουσιάζον ἐνεργείας πνευματικῆς ζωῆς. Διὰ τοῦτο ἡ ψυχολογία δὲν ἔχει ἀνάγκην ἰδιαιτέρας ἐννοίας περὶ ψυχῆς. Σῶμα ζῶν σημαίνει ἐγὼ λειτουργοῦν ὑπὸ ἀτομικὸν τρόπον κατὰ διάκρισιν ἀπὸ τῶν ἄλλων. Ἐπομένως ἐφ' ὅσον αἱ ἐν αὐτῷ λειτουργίαι εἶναι πνευματικαὶ ἢ περὶ ἰδιαιτέρας ψυχῆς ἐννοία καὶ ἀσύμφορος καὶ ψευδὴς δύναται νὰ εἶναι.

Ἡ θεωρία τοῦ Fichte ὅτι ἡ φύσις καθ' ἑαυτὴν δὲν εἶναι εἰμὴ προϊὼν-
 τῆς διανοήσεως καὶ τοῦ Ἐγὼ ὡς ἐνεργείας ἐναντιειδήτου καὶ παραγω-
 γικῆς, φέρει τὸν Schelling εἰς τὴν ἀντίληψιν ὅτι ὁ ψυχικὸς βίος ἀπο-
 τελεῖ σκοπὸν καὶ τέλος τῆς φυσικῆς ζωῆς. Ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς
 πνευματικῆς ζωῆς καὶ ὄχι ἀπὸ τὴν ὕλην καὶ τὰ ἄτομα προσπαθεῖ οὗτος
 νὰ ἐννοήσῃ τὴν φύσιν. Τοῦτο, διότι ὕλη, ἄτομα καὶ ἀντικείμενα, δὲν
 εἶναι παρὰ ἐκδηλώσεις ἐνεργείας ἐναντιειδήτου ἐμφανιζομένης εἰς τὸν
 ἄνθρωπον. Ἐὰν ἡ φαινομενικῶς καὶ ἐπιπολαίως ὡς ξένη καὶ διάφορος
 πρὸς τὸ πνεῦμα θεωρουμένη ὕλη, δὲν ἦτο κατὰ βίβλος πνεῦμα, τότε δὲν
 θὰ ὑπῆρχε τρόπος ἀντιλήψεως τοῦ ἀντιλαμβανομένου ταύτην πνεύματος
 διὰ τῆς ὕλης, σώματος κλπ. Οὐδεμία διανοήσις εἶναι ἱκανὴ νὰ ἀντιλη-
 φῆται τι ξένον καὶ ἄσχετον πρὸς αὐτήν. Καὶ ἡ φύσις λοιπὸν ζῆ εἰς κατώτερόν
 τινα βᾶθμὸν τῆς σειρᾶς τῶν δημιουργημάτων, ἡ ὁποία φέρει εἰς τὴν διανο-
 ῆσιν, ὅπου πάλιν ἡ φύσις ἀποκαλύπτει τὴν ἀληθῆ αὐτῆς μορφήν τὴν
 πνευματικὴν. «Φύσις εἶναι ὄρατὸν πνεῦμα καὶ πνεῦμα εἶναι ἡ ἄορατος
 φύσις», ἦν μόνον διανοητικῶς δυναμέθθα νὰ κατανοήσωμεν. "Ὅπως δ'
 ἡ φύσις σκοπίμως καὶ κατὰ τέλος φέρει πρὸς τὸ πνεῦμα, οὕτω καὶ τὸ
 πνεῦμα ἀνήκει εἰς τὴν φυσικὴν σειράν, διότι ἐξ ἀναντιειδήτων φυσικῶν
 λειτουργιῶν προκύπτει ἡ συνείδησις καὶ διὰ ταύτης κατανοεῖται ἡ φύ-
 σις, ἡ ὁποία πάλιν δὲν εἶναι τι διάφορον τοῦ πνεύματος, οὔτε ἡ μόνη
 πραγματικότης, ὡς ἡ παλαιὰ ψυχοβιολογία παραδέχεται. Ἐν τῇ φύσει
 κατὰ τὸν Schelling ὑπάρχει ζωικὴ ἐνέργεια καὶ πνευματικὴ δρᾶσις συν-
 θέτουσα ἀνόργανα καὶ ὀργανικὰ εἰς ἓν σύνολον ὀργανικὸν τὴν Κοσμο-
 ψυχὴν (Weltseele). Ἡ συνθέτουσα δ' αὕτη δύναμις εἶναι τὸ πνεῦμα.
 Οὕτω κατὰ τὸν Schelling ὁ ψυχικὸς καὶ ὁ ὀργανικὸς βίος τιαντίζονται
 κατὰ τὴν κοινὴν αὐτῶν συγκρότησιν καὶ ἐξέλιξιν, ἡ δὲ ψυχολογία δὲν
 εἶναι παρὰ κεφάλαιον τῆς μεταφυσικῆς Κοσμολογίας ἢ φυσικῆς. Ἡ
 συνείδησις βασίζεται εἰς τὴν ἐμπειρίαν καὶ τὴν αἰσθησιν ὡς περιορι-
 σμὸν τῆς ἰδίας ἡμῶν ἐπιδράσεως. Ἐκ τῆς αἰσθήσεως προέρχονται ἀλ-
 ληλοδιαδόχως αἱ ἐποπτεῖαι δι' ἐσωτερικῆς συσχετίσεως καὶ ἐπεξεργασίας,
 ἡ κρίσις καὶ ἡ ἀπόλυτος βουλευτικὴ ἐνέργεια. Ἡ τοιαύτη δ' ἐξέλιξις τῆς
 συνειδήσεως δὲν γίνεται χάριν τῆς γνώσεως, οὔτε χάριν τοῦ πρακτικοῦ
 βίου, ἀλλὰ χάριν τῆς τεχνικῆς δημιουργικότητος καὶ τῆς ἀρμονίας ἢ
 ἀντιλήψεως τοῦ ὄρατου. Διὰ τῆς τέχνης καὶ καλλιτεχνίας ἀντιλαμβανό-
 μεθα τὸ κοινὸν τῆς ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς πρὸς τὴν φύσιν.
 Ἐνῶ δ' ἡ ἐπιστήμη περιορίζεται εἰς τὴν γνῶσιν καὶ θεωρίαν καὶ ἡ ἠθικὴ
 εἰς ἐκτίμησιν μονομερῶν σειρῶν πράξεων ἐκ τοῦ βίου, ἡ καλλιτεχνία
 καὶ ἡ τέχνη γενικῶς ἐνοῖνει τὴν θεωρίαν καὶ τὴν ἐκτίμησιν καὶ παρου-

σιάζει τὸ σύνολον τῆς πνευματικῆς ἐνεργείας, οὕτω δὲ θεωρία καὶ πράξις, διανόσεις καὶ βούλησις, φύσις καὶ πνεῦμα, ἀσυνειδησία καὶ συνειδησις, χάνουσα τὸν χαρακτῆρα ἀντιθέσεώς των ἐν τῇ τέχνῃ ὡς εἰς ἀνωτάτην ἐνέργειαν τοῦ ἐγώ. Πάσαι αἱ πολλαπλότητες καὶ διαφοραὶ ἐνοῦνται εἰς τὴν αἰσθητικὴν καὶ τὴν τέχνην, ὅπου ἐνασκεῖται πνευματικὴ ἐνέργεια δημιουργικὴ ἀνάλογος πρὸς τὴν ἐν τῇ φύσει δημιουργικότητα καὶ ὅπου εὐθύς ἐξ ἀρχῆς παρουσιάζονται αἱ ἀνώτεραι τάσεις. Οὕτω δὲ προκύπτει τὸ διαρκῶς γίνεσθαι τῆς συνειδήσεως, ἡ διαρκῆς ἀφομοίωσις καὶ σύνθεσις ἐν αὐτῇ. Ἐπειδὴ δὲ τὰ αὐτὰ χαρακτηριστικὰ λειτουργίας παρατηροῦνται καὶ εἰς τὴν φύσιν καὶ τὸν κόσμον ὡς εἰς σύνολον, διὰ τοῦτο καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ συνειδησις παρουσιάζουσι μικρογραφίαν τοῦ συνόλου, μικρόκοσμον, διότι ἐνοῦνται καὶ συντίθενται καὶ ἀναπαράγονται δημιουργικῶς ἡ ὕλη, ἡ μορφή (εἶδος) καὶ τὸ τέλος (Ἀριστοτέλης).

Ὁ αἰσθητικὸς οὗτος πανθεισμός τοῦ Schelling, ὅστις ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του ἔσχε μεγάλην ἐπίδρασιν, αἶρει τὰς μεταξὺ ὕλης καὶ πνεύματος ἀντιθέσεις δι' ἀναφορὰς αὐτῶν εἰς τὸ ἀπόλυτον πνεῦμα. Πρὸς τοῦτο θεωρεῖ ὁ Schelling βάσιν ὄχι τὴν ἀντίληψιν ἢ διανόησιν, ἀλλὰ τὴν διανοητικὴν ἐποπτεῖαν καθ' ἣν ὁ νοῦς ἐνσυνειδήτως καὶ ἐλευθέρως ἀναπαράγει ὅ,τι ἐν αὐτῷ ἀσυνειδήτως καὶ καθ' ἀνάγκην προέκλυψεν. Ἡ ἐκ τοῦ τοιούτου ἀπολύτου αἰσθητισμοῦ προκύψασα φιλοσοφία αὐτοῦ περὶ φύσεως, περιλαμβάνει τὴν ψυχολογίαν ὡς εἰδικὸν κεφάλαιον περὶ τῆς πανταχοῦ ἐπικρατούσης πνευματικῆς ἐνεργείας καὶ δημιουργικότητος. Ἐνῶ δὲ ἡ νοολογικὴ φιλοσοφία καὶ ἡ λογικὴ ἀποτελοῦσι δι' αὐτὸν ἀρνητικὸν παράγοντα, ἡ «Φιλοσοφία τῆς Μυθολογίας» καὶ ἡ «Φιλοσοφία τῆς ἀποκαλύψεως» εἶναι ἡ θετικὴ φιλοσοφικὴ ἐπιστήμη, δι' ἧς διδασκόμεθα ἀμέσως τὴν ἐν τῇ φύσει καὶ ζωῇ ἀπόλυτον πνευματικὴν ἐνέργειαν καὶ τὰς σχέσεις καὶ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τόσον εἰς τὸν Schelling, ὅσον καὶ εἰς τὸν Fichte εὐρισκόμεθα πρὸ σκοτεινῶν καὶ ἀκαταλήπτων πολλάκις θεωριῶν, αἱ ὁποῖαι ἴσως διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἐθεωρήθησαν ἄνευ σημασίας καὶ ἀχρηστοί. Ἐνῶ ὁμως περιδιαβάζομεν τὸν λαβύρινθον αὐτῶν τῶν σχέσεων καὶ ἀντιλήψεων λαμβάνομεν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι οἱ σκοτεινοὶ οὗτοι ἰδεολισταὶ παρ' ὅλην τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἐποχῆς τοῦ θετικισμοῦ καὶ ὕλισμοῦ ἠσθάνοντο βαθύτατα τὴν ἐν τῷ κόσμῳ ἐπικρατούσαν ἐρότητα τῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ τὴν ἀλληλουχίαν καὶ ἀλληλεξάρτησιν τῶν ὄντων. Διὰ τοῦτο καταδικάζουσι τὴν κατὰ παράδοσιν ψυχολογίαν καὶ ἀνοίγουσι

τά ὅρια τῆς φιλοσοφίας εἰς τὸ ἀπόλυτον. Ἡ φιλοσοφία ἐκτείνεται παρ' αὐτῶν εἰς τὸ σύνολον, ἵνα δημιουργηθῇ κατόπιν θέσις καὶ διὰ τὴν ψυχολογίαν ὡς κυρίως ἐπιστήμην.

Τὰ ἰδεαλιστικά συστήματα διὰ τοῦ Fichte καὶ Schelling δὲν ἔφθασαν εἰς τὸ τέλειον τῆς ἐξελίξεώς των. Ἐκ τῶν σχολῶν τοῦ Fichte καὶ Schelling προήλθον μὲν καὶ ὀπαδοὶ φιλοσοφοῦντες περὶ φύσεως καὶ ψυχολογοῦντες τὴν τελειοτάτην ὅμως, μορφὴν τοῦ ἰδεαλισμοῦ παρουσίας, ὁ Ἡegel ἢ Ἐγκελς.

β' Ἡ κατὰ τὸν George Wilhelm Friedrich Hegel (1770—1831) ψυχολογία.

Ὁ ἰδεαλισμὸς τοῦ Hegel ἐκτεινόμενος πέραν τῶν ὁρίων καὶ τῶν ἀντιθέσεων τῆς φιλοσοφίας τοῦ Fichte καὶ τοῦ Schelling καὶ ἐμφανίζοντο σαφῶς εἰς τὴν σχέσιν καὶ τὴν σκοπιμότητα τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, ἀντὶ τοῦ ἀκαθορίστου ἀπολύτου Ἐγὼ τοῦ Fichte ἢ τῆς ἐνοίας τῆς φύσεως κατὰ τὸν Schelling, παραδέχεται τὸ ἀπόλυτον καὶ αἰώνιον πνεῦμα ὡς βίωσιν τῶν αἰώντων. Πνεῦμα κατὰ τὸν Hegel σημαίνει τὴν ἐκδήλωσιν τῆς ζωῆς εἰς τὸν κοινωνικὸν καὶ τὸν ἀτομικὸν βίον, διότι ἡ ἱστορία τῶν λαῶν καὶ τοῦ κόσμου δὲν εἶναι παρὰ πρόοδος τις ἀπὸ τοῦ στοιχειώδους καὶ ἀπλοῦ πρὸς τὰς ἀνωτέρας πνευματικὰς ἐκδηλώσεις καὶ σχέσεις, παρουσιάζουσα πνευματικὴν λειτουργίαν καὶ πνευματικὴν ἐξέλιξιν. Ἡ φύσις διὰ τῶν ἀνοργάνων καὶ ὀργανικῶν αὐτῆς ὄντων δὲν εἶναι ἐπίσης παρὰ εἰκὼν πνευματικῆς δράσεως καὶ λειτουργίας, ὅχι μόνον διότι τὰ φυσικὰ ἀντικείμενα καὶ φαινόμενα πνευματικῶς καὶ μόνον ὑπάρχουσιν, ἀλλὰ καὶ διότι πᾶν ἀντικείμενον φυσικὸν καὶ πᾶν φαινόμενον ἢ γεγονός ἐν τῇ φύσει, ἐφ' ὅσον καθ' ἑαυτὸ ἀδύνατον εἶναι νὰ ὑπάρξῃ, προέρχεται ἐξ ἀνωτάτης τινὸς πνευματικῆς λειτουργίας, ἢ ὅποια χαρακτηρίζει τὸ σύνολον, τὸ ὅποιον κινεῖ τὰς μορφὰς καὶ τὰς ἀλληλεπιδράσεις τῶν ἀντικειμένων καὶ φαινομένων τῆς φύσεως. Ἄλλως τε, κατὰ τὸν Hegel, ἐφ' ὅσον ὡς πραγματικὸν καὶ ἀληθὲς ἀναγνωρίζομεν ὅ,τι διανοητικὸν καὶ πνευματικόν, καὶ ἡ ἀληθὴς πραγματικότης δὲν δύναται, παρὰ νὰ εἶναι πνευματικόν τι. Διὰ τοῦτο λοιπὸν καὶ ἡ ἐπιστήμη οὐδὲν ἄλλο ἢμπορεῖ νὰ εἶναι εἰμὴ παρακολούθησις καὶ ἐξακριβώσις τῆς ἀληθοῦς πνευματικῆς ἐκδηλώσεως ἐν τῇ ζωῇ καὶ τῇ φύσει, φαινομενολογία τοῦ πνεύματος καὶ ἱστορία τῆς ἐξελίξεως αὐτοῦ. Τὸ πνεῦμα ἐνώνει πᾶσας τὰς ἀντιθέσεις. Ἐκτός αὐτοῦ ἢ ξένον τι πρὸς αὐτό, ὡς φύσις καὶ ἀνθρώπος, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ. Τοῦτο ἀνακαλύπτομεν διὰ τῆς διαλεκτικῆς μεθόδου, ὅταν δηλαδὴ κρι-